

Semnificații și tipare de răspândire a conceptului „pozitiv” în gândirea economică

Angela ROGOJANU

Academia de Studii Economice din București
angela.rogojanu@yahoo.com

George ȘERBAN-OPRESCU

Academia de Studii Economice din București
george.serban@economie.ase.ro

Rezumat. *O scurtă retrospectivă asupra gândirii economice este suficientă pentru a scoate în evidență eforturile de transformare la care au fost supuse nu numai metoda, dar și limbajul, ca parte semnificativă a domeniului de cercetare, în dorința consolidării statutului științific al Economiei. Semnificația acordată, uzul și, uneori, abuzul termenului „pozitiv” în discursul științific actual este o dovadă clară că transformările limbajului economic au lăsat urme adânci asupra teoriei economice. Izvorât din filosofia comtiană care nega existența unei științe economice, „pozitiv” a devenit un termen cheie prin care unii economiști subliniază caracterul științific al cercetărilor lor. Pe de altă parte, o serie importantă de economiști apelează la acest termen atunci când se referă la faptele economice pentru a arăta creșterea economică. Acestea sunt numai o parte dintre paradoxurile provocate de utilizarea termenului „pozitiv”, care poate crea confuzii printre cei mai puțini familiarizați cu particularitățile cercetării economice. În acest context, lucrarea își propune să aducă lumină în această zonă atât prin analiza accepțiunilor comune acordate acestui concept, cât și a modului în care termenul s-a răspândit prin intermediul celor mai importante publicații științifice din domeniul economic. Astfel, cercetarea realizată urmărește două direcții bine definite: 1) analiza epistemologică a semnificațiilor acordate termenului „pozitiv” de-a lungul istoriei gândirii economice și 2) studiul ocurențelor, dar și contextelor în care este utilizat și citat acest concept în jurnalele științifice cu cel mai mare scor relativ de influență în domeniul științei economice.*

Cuvinte-cheie: pozitiv; epistemologie; limbaj economic.

Cod JEL: B41.

Coduri REL: 2B, 18F.

1. Introducere

După două sute cincizeci de ani de la fondarea științei economice și după o istorie milenară a ideilor economice, o parte extrem de mare a economiștilor par din ce în ce mai siguri că au găsit în analiza cantitativă calea potrivită identității științei economice și dezlegarea misterului epistemologic al pluralității gândirii și al metodelor de cercetare. Răspândirea sistematică a ideilor potrivit cărora Economics-ul trebuie să se supună regulilor empirice după care se ordonează cunoașterea și cercetarea în științele numite „dure” nu înseamnă nimic altceva decât supunerea față de exigențele „economiei pozitive”, eventual și „normative”, îndreptând interesul științific „spre ceea ce este” și, evident, spre „ceea ce ar trebui să fie”. Marea controversă din știința economică apărută cu aproape două secole în urmă între „cantativiști” și „explicaționiști”? Convingerea pozitivistilor în puterea modelării cantitative de a schimba sensul economiei merge dincolo de orice îndoială chiar și atunci când, pe bună dreptate, „explicaționiștii” întrebă: Ce se observă și ce se măsoară cu adevărat?

Repetate obsesiv concepte economice asociate vocabulei pozitiv relevă frecvența mare a sintagmei „economie pozitivă”. Termenul „economie pozitivă” provine din răspândirea influenței pozitivismului asupra tuturor domeniilor cunoașterii. În istoria intelectuală a ideilor, analiza detaliată a pozitivismului întreprinsă de Théodor Ruysen arată un ansamblu de curente de gândire care consideră că numai analiza și cunoașterea faptelor reale verificate prin experiență pot explica fenomenele lumii senzoriale. Adepții pozitivismului invocă certitudinea dată exclusiv de experiența științifică, resping introspecția, intuiția și orice formă de abordare metafizică pentru a explica cunoașterea fenomenelor. În secolul al XIX-lea pozitivismul, sub forma empirismului logic, s-a răspândit în toate domeniile cunoașterii, inclusiv în cel economic.

În acest context, scopul acestei lucrări este, pe de-o parte, de a analiza semnificațiile acordate termenului „pozitiv” în diversele curente epistemologice care și-au găsit ecoul în știința economică și, pe de altă parte, de a realiza un studiu cantitativ a ocurențelor termenului pozitiv sub forma „teorie pozitivă” și a perechii „pozitiv-normativ” în revistele *The Quarterly Journal of Economics* și *Journal of Economic Literature* pentru a estima frecvența utilizării acestui termen, dar și contextele comune în care acesta este utilizat.

2. Curentul pozitivist în economie

2.1. Pozitivismul social

Pozitivismul a fost lansat în comunitatea științifică de Auguste Comte, la început sub forma pozitivismului științific, iar din 1847 până la sfârșitul vieții sale a orientat pozitivismul spre „noua lege a umanității” cu propria sa „religie”

(Kremer Marietti, 1997). Auguste Comte, asemenea utopiștilor începutului de secol al XIX-lea, visa o societate întemeiată pe știința unificată, pe știința pozitivă. În maniera specifică enciclopediștilor, Auguste Comte propune un *program de cercetare holistic* și o structură *ad-hoc* a științelor: „filosofia pozitivă cuprinde cinci-șase științe: matematica, astronomia, fizica, chimia, biologia și sociologia” (Comte, 1910, p. 18). Locul ocupat de fiecare știință în ierarhie depindea de îndeplinirea unor criterii precum: gradul de exactitate, gradul de obiectivitate, gradul de prioritate istorică, gradul de precizie și gradul de certitudine. O disciplină de studiu putea fi numită știință dacă exista o clasă de fenomene omogene, dacă îndeplinea criteriile de relevanță și dacă fenomenele aferente puteau fi cercetate cu metoda pozitivă (observația, experiența și măsurarea). Prin urmare, în acest ansamblu construit de Auguste Comte știința economică nu avea loc, pentru că nu îndeplinea exigențele accesului în ansamblul științelor. Auguste Comte a mers mai departe, în introducerea la *Discours sur l'ensemble du positivisme*, expune modul în care „filosofia pozitivă se descompune în filosofie socială și filosofie naturală, a doua fiind un preambul fundamental al primeia, singurul obiect definitiv al speculațiilor noastre reale” (Comte, 1848). „Sistemul politic pozitiv” imaginat de Auguste Comte se fonda pe legi, între care „teoria pozitivă a acumulării” era primordială. Rezultată din combinarea unei legi subiective – „fiecare om poate produce mai mult decât consumă” – și a uneia obiective, „anumite bunuri pot fi păstrate dincolo de timpul necesar pentru reproducerea lor” (Comte, 1851), „teoria pozitivă a acumulării” dă și unul dintre sensurile sintagmei „economie pozitivă”, cel de creștere economică. „Sistemul politic pozitiv” generează „economie pozitivă” și „organismul social” ghidate după „spiritul pozitivist”, a cărui formare revine educației enciclopediste rezultate din ansamblul comtian al științelor în scopul asigurării solidarității sociale. Pentru a realiza solidaritatea socială, Comte analizează principiile care determină coeziunea socială, convins că echilibrul social al planetei depindea de condițiile economice și sociale ale „organismului social” (Comte, 1848, p. 35). Concluzia lui Auguste Comte reține metoda istorică pentru identificarea interacțiunii dintre diferitele aspecte ale unei societăți la un moment dat, metodă care va deveni simbolul școlilor istorice de gândire economică din secolul al XIX-lea și al celebrei „lupte pentru metodă”. În metoda istorică, de ilustrare cu fapte, recurgând la descriere și-a găsit susținerea *economia pozitivă*. Așadar, interesul pentru *economia pozitivă* a fost provocat de expansiunea școlilor istorice, aflate în căutarea unui remediu la „anemia” științei economice, ai căror promotori atacau dur clasicii, îndeosebi „prăpastia dintre teoria economică și realitatea economică”.

Într-o măsură mai mare sau mică, toți marii economiști ai secolului al XIX-lea angrenați în emanciparea științei economice de morală și politică au fost atinși de morbul pozitivist.

Prima condiție pentru cunoașterea științifică a fenomenelor economice era obiectivitatea discursului teoretic al științei economice și neutralitatea axiologică. Pentru aceasta economiștii trebuiau să rupă cu trecutul empiric și cu contextul ideologic specific primelor cercetări economice științifice. Tentativa autonomizării economicului a fost puternic contestată de Auguste Comte și de adepții săi britanici, germani și francezi (Gide, Rist, 1926, pp. 525-526). Critica a fost concentrată în mod deosebit pe imposibilitatea izolării faptului economic provenit dintr-o *solidaritate a organismului social*. Comte și adepții săi au negat astfel posibilitatea unei științe economice în numele acelei solidarități foarte intime dintre diversele aspecte ale „organismului social” (Comte, 1910, pp. 274-294).

Viziunea pozitivistă a lui Comte pare să fi renăscut la mijlocul secolului XX, când un economist, Milton Friedman, a făcut să tresară chiar și adepții ai analizei cantitative cu al său *Essays in Positive Economics* (1953) unde, citându-l pe Marshall, afirma: „Țelul ultim al unei științe pozitive este dezvoltarea unei «teorii» sau «ipoteze» care să ofere predicții valabile și semnificative (adică nereductibile la truisme) despre fenomene încă neobservate. O atare teorie este, în general, o împletire complexă a două elemente. În parte, ea este un «limbaj» menit să promoveze «metode de raționamente sistematice și organizate», în parte, e un ansamblu de ipoteze cu conținut empiric menit să abstragă trăsături esențiale ale unei realități complexe” (Friedman, 1953). Valul nedumeririlor și protestelor față de o asemenea manieră de tratare a științei economice nu a putut fi stăvilat nici de retractările lui Friedman, și nici de prestigiul de care s-a bucurat. Oricum, *Eseul* lui Milton Friedman este printre puținele reacții explicite și asumate ale pozitivismului comtian. Analizii viziunii pozitivistice, precum Angèle Kremer Marietti, au dat însă un verdict fără echivoc: „Practic, Milton Friedman prezintă o epistemologie pozitivă identică cu cea a lui Comte. De asemenea, Friedman este în acord deplin cu Auguste Comte, atunci când apreciază valoarea unei teorii după puterea sa predictivă pentru clasa de fenomene pe care presupune că le explică, deoarece predicția confirmă valoarea explicației” (Kremer Marietti, 1997).

2.2. Abordarea austriacă

Într-o lume a științei dominată de pozitivism, «*programul de cercetare*» introdus de Carl Menger a adus claritate în maniera de abordare a științei economice. Într-adevăr, științele au ceva comun, dar se și deosebesc: unele cercetează natura materială și altele natura umană; primele își extrag cunoașterea *a posteriori*, adică din experiență, celelalte fac acest lucru *a priori*, adică pe alte căi, decât cea empirică. Sursele inspirației, uneori neclare, au condus istoricii gândirii economice spre argumente interesante, dar destul de

nesigure. Mark Blaug, de pildă, are destulă îndrăzneală să afirme: „Aceasta ne determină să căutăm mișcarea generală în filosofie sau în științele sociale care au scos în evidență introspecția ca instrument de elaborare a ipotezelor despre comportamentul economic. Unii autori au fost șocați de renașterea filosofiei kantiene, la mijlocul secolului, începând din Germania și extinzându-se apoi pe întreg continentul. «Înapoi la introspecție și la sensul impresiei» era lozinca curentului filosofic de atunci” (Blaug, 1992, p. 335). În orice caz, eforturile lui Carl Menger și ale adepților săi erau îndreptate în două direcții majore care defineau „programul de cercetare austriac”: pe de-o parte, spre elaborarea unei teorii economice de calitate, iar pe de altă parte, spre identificarea metodei științei economice. În acest context, după cum constata Böhm-Bawerk, „numeroase scrieri ale economiștilor austrieci au fost dedicate disputei asupra metodei: printre ele, studiul lui Carl Menger – *Untersuchung über die Methode der Sozialwissenschaften* (Studiu privind metoda științelor sociale) – a constituit prima analiză aprofundată și detaliată despre chestiunile aflate în dezbatere. Ar trebui remarcat în acest context că metoda «exactă» sau, cum prefer să-i spun eu, metoda «izolării» nu este în niciun caz pur speculativă și nonempirică, ci, dimpotrivă, această metodă își caută și își găsește întotdeauna fundamentul în experiență” (Böhm-Bawerk, 1891). Într-adevăr, în *Principiile economiei* Carl Menger a reiterat ideea după care fenomenele economice sunt înainte de toate fenomene ale naturii umane, iar știința economică este o știință *a priori*, inovând în acest fel acolo unde alții au preferat inerția tradiției «părinților» științei economice. În consecință, înaintea cercetării relațiilor cantitative, imperativul științei economice era cunoașterea naturii umane a fenomenelor economice, pentru că „toate lucrurile sunt supuse legii cauză-efect. Acest mare principiu nu cunoaște excepție și am căuta în zadar în domeniul experienței un exemplu contrar” (Menger, 1994, p. 5).

Corespondența vremii relevă fermitatea cu care și-a promovat Carl Menger programul său de cercetare, dar și rezerva față de entuziasmul formalizării matematice împărtășit de adepții măsurării. Convins de relevanța măsurării și formalizării, Blaug citează o asemenea situație: „într-o scrisoare adresată lui Walras în 1884, Menger insista că «matematica nu poate ajuta pe economist să găsească *esența* cantitativă a fenomenelor cum sunt valoarea, renta și profitul»” (Blaug, 1992, p. 331). După cum malițiozitatea observației lui Blaug, potrivit căreia, „această atitudine a rămas caracteristică scriitorilor austrieci care au mers atât de departe încât au ocolit necesitatea determinării simultane și reciproce a tuturor variabilelor economice” (Blaug, 1992, p. 331), nu face nimic altceva decât să adâncească îndoiala asupra abordărilor nematematice.

Psihologia sumară implicată de noul mod de gândire economică plasa în centrul cercetării nu numai o nouă teorie fundamentală – teoria utilității finale –,

ci și un subiect viu – individul – al cărui comportament desena liniile după care se mișca economia. Totodată, centrarea analizei economice asupra experienței umane, asupra preferințelor și alegerilor individului accentua delimitarea „austrianismului” de alte concepții economice, îndeosebi de cele numite obiective. Totuși, Carl Menger rămânea într-o măsură considerabilă tributatar moștenirii intelectuale oscilând în delimitarea domeniului de cercetare a economiei între producerea de bunuri și comportamentul individului cu privire la bunuri. Discipolii săi au urmat programul de cercetare, dar s-au abținut să taxeze dezacodurile în contul maestrului, ele fiind acceptate de cele mai multe ori ca pasaje cvasiobligatorii ale „copilăriei științei economice”. Aceasta l-a determinat pe Eugen von Böhm-Bawerk să schimbe registrul științific în sensul teoriei pozitive a capitalului și a dobânzii. Cu alte cuvinte, de ce este pozitivă rata dobânzii? Răspunsul lui Eugen von Böhm-Bawerk ne trimite la experiența de producție acumulată de oameni în timp și la preferința pentru timp, adică la teoria utilității marginale (Böhm-Bawerk, 1959).

2.3. Pozitivismul eclectic

Alfred Marshall a realizat pentru prima dată în istoria gândirii economice o sinteză între clasicism, școala istorică germană și marginalism, argumentând că observația și experiența sunt necesare pentru determinarea efectelor imediate și a efectelor ulterioare ale diferitelor grupe de cauze, ceea ce însemna că știința economică se fonda, în viziunea sa, pe o analiză pozitivă. În acest context, Alfred Marshall a susținut utilizarea metodei empirice în analiza economiei, aceasta fiind în concordanță cu misiunea științei economice, iar „rolul științei era să reunească, să grupeze, să analizeze faptele economice și să utilizeze cunoștințele obținute din observație și din experiență” (Marshall, 1890). Fixarea unui cadru teoretic heteroclit cerea o viziune adecvată asupra realității: legile economice trebuiau înțelese ca tendințe care arătau numai „ceea ce este” (viziunea pozitivă), fără a arăta și „ceea ce ar trebui să fie” (viziunea normativă), deci fără condiții de natură etică (Gélédan, 1988, p. 115). Totuși, Marshall a lăsat loc judecăților de valoare atunci când și-a îndreptat atenția asupra finalității științei economice, mai ales asupra capacității acesteia de a rezolva probleme practice sau de a stabili reguli ale economiei: „Legile și raționamentele economice constituie numai o parte a materialelor pe care conștiința oamenilor și bunul lor simț le utilizează pentru a rezolva problemele practice și pentru a stabili regulile care pot să le servească drept ghid în viață” (Marshall, 1890). În locul lui *homo oeconomicus* schematizat, Alfred Marshall introduce ideea de comportamente, extrem de diferite, dar care trebuiau să evite simplificarea excesivă: „în urma acțiunilor oamenilor de afaceri, executate cu putere și cu abilitate, există o gradare continuă, bazată pe calcule gândite și de o

lungă durată, în timp ce oamenii simpli nu au nici puterea, nici voința de a-și orienta interesele precum oamenii de afaceri” (Marshall, 1890). Prin urmare, economiștii „se ocupau de om așa cum era el, nu de un om abstract sau economic, ci un om în carne și oase” (Marshall, 1890). Dacă economistul studiază mai ales modul cum omul își urmărește propriul câștig, nu înseamnă că ar încerca în acest fel să reducă economia la o „istorie naturală a egoismului” din simplul motiv că acest comportament poate fi exprimat monetar, efectele sunt abordabile științific, în comparație cu filantropia, vanitatea sau simțul datoriei (Marshall, 1890). Depășind complexul mecanic, dar nu și tentația evoluționistă, Alfred Marshall a creat un produs științific care s-a impus repede pe piața ideilor și care a dominat modul de gândire economic până la John Maynard Keynes. Așa cum au observat unii analiști, de la ediție la ediție, *Principiile* au fost „retușate” în concordanță cu dorința autorului de a-și reflecta mai bine modul său de gândire. În același timp, se poate observa și o șlefuire a filosofiei economice a lui Alfred Marshall: „prefața la prima ediție este tributară principiului continuității, exprimat prin motto-ul «*Natura non facit saltum*» ca element de legătură în tratarea cărții. Străbătând *Principiile* sesizăm «ideea fundamentală», adică ideea «teoriei generale a echilibrului cererii și ofertei»” (Blaug, 1992, p. 430). În schimb, după cum constata Blaug, în prefața la ediția a opta autorul „aduce o notă de scuză la adresa caracterului static al analizei din *Principii*. În ciuda utilizării frecvente a ideii «*ceteris paribus*», Marshall arată că elementul cheie al cărții sale este dinamica, și nu statica. Chiar dacă ar fi așa, statica și dinamica nu reprezintă întreaga economie: «Mecca economistului se bazează mai mult pe biologia economică decât pe dinamica economică»” (Blaug, 1992, p. 431). Totodată, opera lui Alfred Marshall nu poate fi sustrasă marginalismului, pentru simplul motiv că „noțiunea de margine care determină prețul a căpătat o importanță crescândă în *Principii* și odată cu ea a fost relevat și faptul că marginea variază în raport cu condițiile problemei luate în discuție și în special cu perioada de timp la care se referă” (Blaug, 1992, p. 431).

2.3. Pozitivismul deductiv

Statutul științei economice, negat de August Comte și pus la îndoială de sceptici, și preferința multora față de sociologie în temeiul criteriilor pozitivistice au deschis aprige dispute epistemologice, „însă abia în opera lui Pareto vom găsi analiza cea mai consecventă asupra articulării între economie și sociologie și teoretizarea cea mai rafinată a raporturilor metodologice dintre cele două discipline” (Passeron, 2004).

Vilfredo Pareto a fost nu numai succesorul lui Léon Walras la Lausanne, ci a fost și continuatorul multora dintre ideile acestuia. Formalizarea și

matematizarea teoriilor economice nu erau suficiente pentru a para acuzele istoricilor la adresa economiștilor tradiționali, acolo unde se plasa și Pareto. În contextul controversei despre metoda, Vilfredo Pareto (1896, 1906) aduce clarificări asupra naturii științei economice: „Există două categorii mari de științe: cele care, precum fizica, chimia, mecanica, pot să recurgă la experiență și cele care, precum meteorologia, astronomia, economia politică, nu pot sau pot destul de greu să recurgă la experiență și care se mulțumesc cu observația” (Pareto, 1919). Totuși, în concepția lui Vilfredo Pareto, economia politică, respectiv știința economică, descria o structură gradată a cercetării consacrate în cele două forme pe le îmbrăca: prima, *Economia politică pură*, asemenea fizicii sau matematicii, asigura o primă aproximare a fenomenelor și a condițiilor generale ale echilibrului și avea o cale proprie de cercetare – reconstruirea progresivă a realității (Gélédan, 1988, p. 155). Metoda utilizată de Pareto răspundea obiectivului său științific de identificare a domeniului de cercetare și al *Economiei politice aplicate* și presupunea analiza și sinteza, dar și raționarea de la simplu la complex, de la abstract la concret, împrumutându-se de la istorie și de la sociologie, trebuia să dea substanță *Economiei pure*. Astfel „Pareto a fost, probabil, fondatorul unei abordări explicit pozitiviste în economie” (Rothbard, 1956, p. 231).

Avantajul creat de ideile lui Pareto dezvăluia o știință emancipată nu numai de morală, ci și de politică; noua „față” a științei economice arăta o economie politică pur deductivă și non-ideologică, unde legile economice naturale desenau ordinea. Conștient de dimensiunea încrângăturilor economiei, Vilfredo Pareto imagina economia ca un ansamblu mecanic care funcționa numai dacă avea suportul instituțional necesar: „Societatea omenească ne apare... ca un imens agregat de molecule, care face servicii, consumă produse și economisește; de centre sau de glande unde economiile se transformă în capitaluri, iar produsele unele într-altele...” (Gélédan, 1988, p. 160). Dincolo de disputa legată de subtilitatea demersului asupra neutralității ideologice, teoria paretiană părea să se impună fie și numai pentru acest atu. După cum constatau unii analiști ai gândirii economice: „Economia politică astfel definită devenea pur deductivă, adică își propunea să deducă toate consecințele din date: constrângerile inițiale și scopurile pe care le avea societatea. Observarea adevăratelor comportamente ale agenților era înlocuită cu postulatul raționalității” (Grellet, 1979, p. 32). Istoria gândirii economice a reținut numai temporar argumentul lui Pareto, economia politică dintr-o tehnică dorită universală părea că se cantona într-un autism care dilua consistența științei economice. Din păcate știința economică depindea prea mult, și mai depinde și azi, de moda intelectuală academică a vremii, generatoare a entuziasmului schimbării. Totuși, schimbarea mult prea frecventă poate genera îndoiala asupra seriozității științifice, știința economică riscând să-și piardă credibilitatea.

Controversele asupra datelor inițiale, scopurilor și mijloacelor au continuat și nu par că se vor termina, decât dacă, ceea ce este greu de presupus, economiștii vor accepta, fără excepție, fără completări, fără retușări, fără dezvoltări un punct de vedere comun asupra științei economice. Punctul de vedere paretian a dominat prin simplitatea sa logică până în deceniul patru al secolului al XX-lea, deși referirile la argumentele paretiene sunt invocate direct sau indirect ori de câte ori economia se confruntă cu o situație limită.

Demersul lui Pareto releva stadiul progreselor din știința economică, dar și impasul epistemologic, care nu a fost încă depășit, cel al „decupării” fenomenului economic din faptul social global, fără alterarea sau denaturarea lui. Israel Kirzner, în acord cu alți autori renumiți, atrăgea atenția asupra riscurilor cercetării schimbând din mers metoda: „Când natura științei economice este definită prin analiza unui element general unic în conștiința noastră, căruia îi corespunde numai și numai termenul «economic», atunci pare foarte evident că definițiile greșite pot distorsiona serios caracterul acestei științe. Iar dacă analiza acestui element a fost făcută posibilă doar în virtutea familiarității cu conținutul de sine stătător al științei respective atunci formularea sa într-o definiție poate căpăta, în mod clar, caracterul unei contribuții științifice pozitive” (Kirzner, 1996, pp. 10-11). Din controversele iscate pe teme metodologice – a izola pentru a analiza și a abstractiza pentru a înțelege – se desprind cel puțin două reguli ale cercetării economice: prima impune cunoașterea temeinică a teoriei economice, a doua, identificarea acțiunilor oamenilor care asigurau echilibrul dintre „faptele naturii umane și cele ale lumii externe” (Kirzner, 1996, p. 13). Totodată, creșterea interdependențelor dintre științe arăta mai mult decât nevoia delimitării unor domenii ale cunoașterii de altele, arăta atât punctele comune dintre diferitele științe, cât și faptul că ele convergeau spre un punct epistemologic comun – adevărul științific. Probabil că acțiunile celor doi mari autori – Léon Walras, respectiv Vilfredo Pareto – de segmentare a cercetării și a științei economice pot fi admise sub rezerva diviziunii cunoașterii, însă fără a răspunde la întrebarea: De fapt, cu câte științe economice avem de-a face?

2.4. Pozitivismul logic

Pozitivismul logic își are originea în tradiția filosofică europeană a empirismului și este considerat drept unul dintre cele mai puternice și, în același timp, controversate curente epistemologice promovate la începutul secolului XX. Scopul principal al promotorilor pozitivismului logic constă în identificarea unor metode prin care cunoașterea poate căpăta un veritabil caracter științific care să permită delimitarea cât mai clară de metafizică. În acest context, cunoașterea științifică reprezintă numai acea cunoaștere mediată

de experiență care operează cu ipoteze care au semnificație din punct de vedere cognitiv și care poate fi îmbogățită fie prin observație, fie prin analiză logică. Criteriul semnificației cognitive care acordă caracter științific unei ipoteze este satisfăcut de numai două tipuri de enunțuri, cele analitice (tautologiile și autocontractiile specifice oricărui limbaj științific) și cele sintetice (ipotezele care se referă la fapte și care pot fi într-un fel sau altul verificate prin observație). Pe de altă parte, enunțurile care nu se încadrează într-una dintre categoriile menționate anterior pot fi considerate afirmații cu caracter metafizic, acestea nu sunt nici adevărate, nici false și, deși au efecte importante asupra comportamentului cotidian al celor mai mulți dintre indivizi, se află în afara aparatului strict științific.

Așadar, în esență, pozitivismul logic impune relația directă dintre enunț și observație sau testare empirică drept condiție absolut necesară a cunoașterii de tip științific. Acest criteriu extrem de strict s-a dovedit a fi dificil de aplicat la practica cotidiană, punând în evidență vulnerabilitățile și limitele care au erodat treptat ipotezele fondatoare ale abordării pozitivistice. În ciuda acestor dificultăți, o mare parte dintre realizările incontestabile ale epistemologiei contemporane, precum modelele ipotetico-deductiv sau nomologic-deductiv, își au originea în tradiția pozitivismului logic. Mai mult, pozitivismul logic pare să fi trasat cele trei direcții specifice de cercetare în domeniul epistemologiei: criteriul demarcației, natura explicației științifice și creșterea cunoașterii științifice. De asemenea, contestarea ipotezelor specifice pozitivismului reprezintă punctul de origine ale celor mai importante teorii epistemologice cotidiene: falsificaționismul popperian, cunoașterea ca structură organizată de cercetare, metodologia programelor de cercetare științifică sau anarhismul epistemologic.

Introducerea definitivă a pozitivismului logic în știința economică s-a produs prin intermediul lucrării lui Terence Hutchinson, *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* (Semnificația și postulatele fundamentale ale teoriei economice), publicată în anul 1938, moment în care știința economică trecea deja prin profunde transformări declanșate de Marea Criză și de răspunsul și soluția la aceasta propusă de Keynes. Scopul extrem de ambițios al lucrării lui Hutchinson este acela de a reinstaura caracterul cu adevărat științific al teoriei economice și de a pune bazele economiei moderne. În concepția acestuia, conformă cu abordarea pozitivistă, orice știință apelează la fapte și trebuie să se refere la realitatea existentă și observabilă. Economia a fost deturnată de la această direcție prin postulatele și metodele din ce în ce mai abstracte ale microeconomiei tradiționale.

Urmând tradiția pozitivismului logic, Hutchinson identifică și clasifică trei tipuri de enunțuri posibile în știința economică: 1) inferențele deductive, care sunt propozițiile teoretice pure fiind echivalente cu enunțurile analitice din abordarea pozitivistă; acestea descriu situația în care un fapt este consecința

necesar logică a altuia; 2) inferențele empirice sunt propozițiile specifice teoriei aplicate fiind echivalente cu enunțurile sintetice din abordarea pozitivistă; acestea se referă la situația în care valoarea de adevăr a ipotezei este determinată de observația empirică, iar concluzia decurge logic din ipoteză; 3) enunțurile de tip inductiv sunt desprinse pe baza observației repetate a unui fenomen și se referă la cazul în care deși, din punct de vedere logic, o propoziție poate fi falsă, în realitate falsitatea sa reprezintă o situație atât de rară încât poate fi ignorată.

Analizând aceste tipuri de enunțuri, Hutchinson lansează ipoteza conform căreia caracterul științific al unei discipline este dat de inferențe empirice deoarece enunțurile deductive, fiind numai tautologii, fără conținut empiric, nu asigură legătura dintre știință și realitatea observabilă. Deși enunțurile deductive par să se refere la fapte reale, ele sunt, în esență, relații între diverse definiții, fiind numai construcții ale limbajului și nu ale realității (Hutchinson, 1938, p. 30). În plus, Hutchinson acuză folosirea în exces a clauzei *ceteris paribus* în știința economică, care sacrifică orice observație necunoscută pentru o soluție logică golind astfel de orice conținut empiric orice ipoteză auxiliară și transformând-o într-un enunț tautologic (Hutchinson, 1938, p. 42). Deși enunțurile deductive nu sunt ipoteze științifice nu înseamnă însă că sunt inutile. Rolul pragmatic al acestora este de a crea un limbaj clar și eficient care să permită abordarea faptelor economice. Pe de altă parte, ipotezele științifice reale sunt enunțurile cu conținut empiric pentru care pot fi concepute teste empirice în mod direct sau, în caz contrar, pot fi reduse la propoziții mai simple, care pot fi supuse acestor teste. Aceste teste nu au rolul de a da un verdict definitiv asupra valorii de adevăr al propoziției, ci doar de a stabili consecințele empirice derivate din valorile de adevăr desemnate enunțurilor empirice respective (Hutchinson, 1938, pp. 9-10).

Apelând la această nouă concepție asupra caracterului științific, Hutchinson lansează o critică vehementă la adresa economiei tradiționale acuzând lipsa de conținut empiric a postulatelor și teoriilor tradiționale, ilegitimitatea introspecției (metodei psihologice) ca fundament al ipotezelor economice și promovând necesitatea utilizării mai frecvente a unor metode empirice mai dezvoltate în știința economică. Mai mult decât atât, Hutchinson inversează concepția economiei tradiționale, în care logica este superioară observației și oferă un nou standard, în care legile științifice sunt inferențe inductive care, deși pot fi falsificate din punct de vedere logic, ele nu au fost niciodată falsificate din punct de vedere practic (Hutchinson, 1938, p. 64). Așadar, scopul economistului nu este acela de a observa cazurile care fac excepție de la teoria generală, ci de a cerceta acele regularități empirice care pot căpăta caracter de legi generale.

În viziunea pozitivismului logic transferată în economie prin intermediul lui Hutchinson, caracterul pozitiv al unei abordări sau teorii constă în capacitatea acesteia de a opera cu enunțuri derivate din observații empirice a căror legitimitate constă în confirmarea lor în cât mai multe cazuri prin intermediul aplicării la scară largă a tehnicilor statistice și econometrice. Enunțurile pur deductive nu sunt excluse din aparatul științific, dar acestea îndeplinesc numai rolul de interfață între realitate și teorie și permit abordarea într-o ipostază formalizată a faptelor economice.

3. Analiza ocurențelor termenului „pozitiv”

3.1. Metodologia cercetării

Cercetarea a fost realizată pe baza articolelor publicate în două jurnale economice de prestigiu: *The Quarterly Journal of Economics* și *Journal of Economic Literature*. Cele două articole au fost selectate datorită conținutului predominant teoretic al articolelor acceptate spre publicare și a scorului relativ de influență deținut de cele două jurnale. Astfel, în conformitate cu clasificarea din ianuarie 2012, primele trei jurnale de specialitate pe domeniul economie sunt următoarele:

Tabelul 1

Principalele jurnale de specialitate în domeniul economic

Nr. crt.	Titlu revistă	ISSN	Factor de impact relativ (Revistă)	Scor de influență referință (Domeniu)	Scor relativ de influență (Revistă)	Țara
1	QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS	0033-5533	5,00621	0,746	15,66488	UNITED STATES
2	ECONOMETRICA	0012-9682	3,5461	0,5965	12,93378	ENGLAND
3	JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE	0022-0515	6,13387	0,746	11,09115	UNITED STATES

Sursa: UEFISCDI.

The Quarterly Journal of Economics este cel mai vechi jurnal de economie (prima apariție în anul 1886) fiind publicat de Departamentul de Economie al Universității Harvard. Articolele publicate în acest jurnal au fost accesate prin intermediul bazelor de date JStore, Google Scholar și Oxford Journals Full Collection 2012, fiind accesibile un număr total de 6.111 articole. *Journal of Economic Literature* este unul dintre jurnalele academice de prestigiu în domeniul economic, fiind publicat începând cu anul 1963 de Asociația Americană

de Economie (American Economic Association). Articolele publicate în acest jurnal au fost accesate prin intermediul bazelor de date JStore, Google Scholar și ProQuest, fiind accesibile un număr total de 9.084 articole.

Scopul cercetării l-a constituit identificarea frecvenței utilizării termenului „pozitiv” cu referire la metodă de cercetare (au fost eliminate din cercetare acele ocurențe care se referă la alte semnificații precum cele care arată sensul matematic, aprecieri cantitative sau calitative etc.) și a semnificațiilor asociate acestui termen. În acest sens, au fost identificate în baza de date, într-o primă fază, articolele care conțin în text sau în titlu termenul cheie „teorie pozitivă”, iar, în cea de-a doua fază, cercetarea a fost extinsă prin căutarea articolelor care conțin în text perechea de termeni „pozitiv”, „normativ”.

3.2. Rezultatele cercetării

3.2.1. Identificarea termenului cheie „teorie pozitivă”

Căutarea termenului „teorie pozitivă” în cele două jurnale a permis identificarea unui număr total de 135 de articole, 36 publicate de *The Quarterly Journal of Economics* (QJE) și 99 publicate de *Journal of Economic Literature* (JEL). Dintre acestea, un total de 77 de articole fac referire la termenul „teorie pozitivă” în textul lucrării (22 publicate în QJE și 55 în JEL), iar 58 de articole includ în referințele bibliografice articole care conțin în titlul lor termenul respectiv (14 publicate în QJE și 44 în JEL).

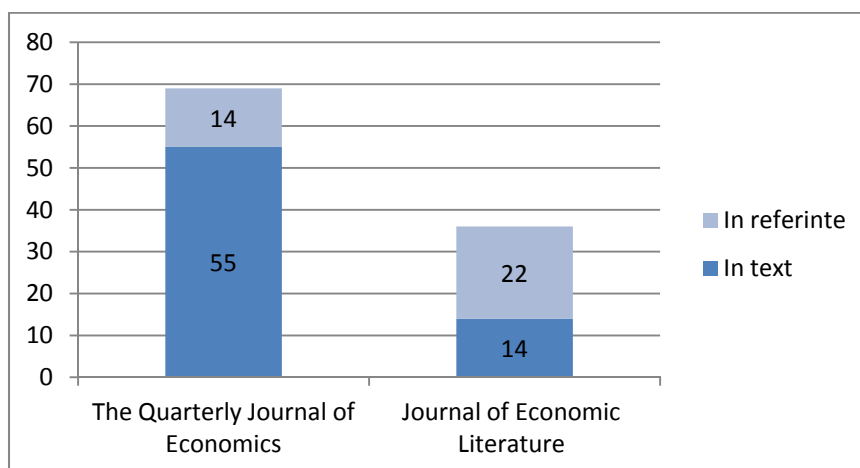

Figura 1. Articole care conțin termenul „teorie pozitivă”

Cele mai citate lucrări care conțin termenul „teorie pozitivă” sunt: E. Von Bohm Bawerk, *Teoria pozitivă a capitalului și dobânzii*, R. Thaler, *Toward a*

Positive Theory of Consumer Choice, Robert J. Barro, și David B. Gordon, *A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural-Rate Model*, A Alesina și G. Tabellini, *A Positive Theory of Fiscal Deficits and Government Debt in a Democracy*, și Ole Hagen, *Towards a Positive Theory of Preferences Under Risk*. Situația citărilor acestor articole este prezentată în graficul de mai jos.

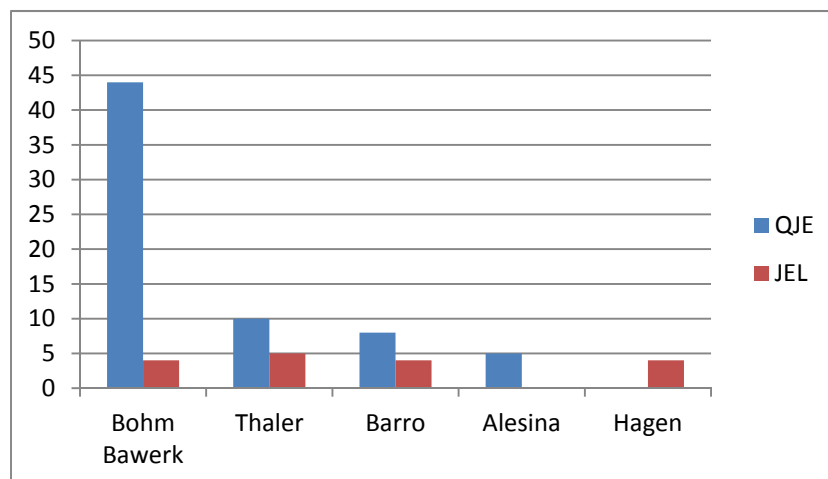

Figura 2. Cele mai citate articole care conțin în titlu termenul „teorie pozitivă”

3.2.2. Identificarea perechii de termeni „pozitiv”-„normativ”

Cercetarea ocurenței termenilor „pozitiv”-„normativ” a condus la identificarea unui număr total de 253 de articole (151 publicate în QJE și 102 în JEL) care au făcut obiectul unei analize mai detaliate. Analiza contextului în care cei doi termeni sunt folosiți a determinat clasificarea articolelor în cauză în trei categorii distincte:

I. Articole în care se apelează la termenul „pozitiv”, iar acesta este definit sau asociat explicit unei semnificații.

II. Lucrări în care termenii „pozitiv” sau „normativ” sunt utilizați în cercetare fără a fi definiți sau a li se asocia o semnificație în mod explicit.

III. Articole în care este prezent numai termenul „normativ” cu semnificația de opus al termenului „pozitiv”.

Distribuția lucrărilor pe cele trei categorii definite este prezentată în graficul de mai jos.

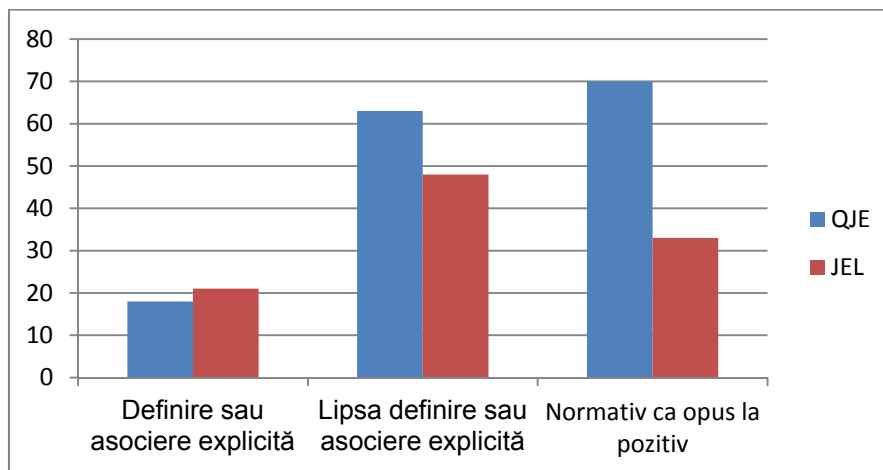

Figura 3. Distribuția articolelor pe cele trei categorii

În cazul lucrărilor încadrate în prima categorie, cercetarea a presupus identificarea unor semnificații asociate termenului pozitiv pentru fiecare articol în parte. Mai mult, pentru a cerceta felul în care aceste asocieri s-au propagat în mediul academic au fost cuantificate citările articolelor în bazele de date Jstor și Google Scholar.

Tabelul 2

Asocieri acordate termenului „pozitiv” în articolele analizate

Nr.	Autor	Titlu	Anul apariției	Semnificație asociată	Citări în JSTOR	Citări în GoogleScholar
1	Donald N. McCloskey	The Rhetoric of Economics	JEL-1983	Științific Faptic Obiectiv Viguros Precis	46	2.417
2	Israel M. Kirzner	Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach	JEL-1997	Cunoaștere antreprenorială	34	1.832
3	Paul J. H. Schoemaker	The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations	JEL-1982	Falsificaționism popperian	22	1.131
4	Burton A. Weisbrod	The Health Care Quadrilemma: An Essay on Technological Change, Insurance, Quality of Care, and Cost Containment	JEL-1991	“Ceea ce este”	24	621

5	Melvin W. Reder	Chicago Economics: Permanence and Change	JEL-1982	Descriptiv	16	448
6	Lazear Edward P.	Economic Imperialism	QJE-2000	Predictiv	4	399
7	Daniel M. Hausman and Michael S. McPherson	Taking Ethics Seriously: Economics and Contemporary Moral Philosophy	JEL-1993	Descriptiv	18	389
8	Lawrence A. Boland	A Critique of Friedman's Critics	JEL-1979	Reguli de corespondență între realitate și teorie	19	310
9	Victor R. Fuchs, Alan B. Krueger and James M. Poterba	Economists' Views about Parameters, Values, and Policies: Survey Results in Labor and Public Economics	JEL-1998	Nu conține judecăți de valoare	10	304
10	Robin Marris and Dennis C. Mueller	The Corporation, Competition, and the Invisible Hand	JEL-1980	Rigurozitate Testare Consistența cu observația empirică	21	227

Studiul a relevat faptul că cele mai frecvente asocieri de semnificație pentru „pozitiv” sunt cele cu termenii „descriptiv”, „ceea ce este” sau „empiric”. Aceste asocieri sunt specifice abordării pozitivistă.

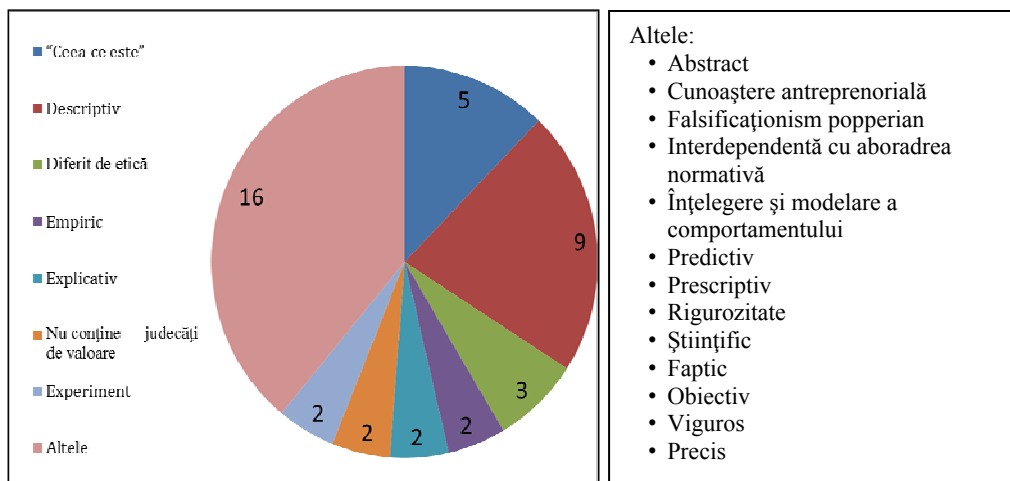

Figura 4. Asocieri ale termenului „pozitiv”
în *The Quarterly Journal of Economics* și *Journal of Economic Literature*

4. Concluzii

Analiza realizată constată faptul că, pentru o bună perioadă de timp (1889-1931), majoritatea articolelor publicate au făcut apel la termenul „pozitiv” în strânsă corelație cu teoria pozitivă a capitalului și dobânzii elaborate de către Bohm-Bawerk. Așadar, termenul teorie pozitivă, deși își are originea în curentul pozitivist, a pătruns în jurnalele științifice prin intermediul teoriei austriece. Pe de altă parte, tot în perioada respectivă, printre multele referiri la teoria pozitivă a capitalului și a dobânzii își face remarcată prezența un articol care oferă una dintre primele definiții ale economiei într-un jurnal științific. Astfel, Frederick B. Hawley, care în cel mai clar spirit pozitivist, sugerează o definiție pozitivă a economiei conform căreia „Economia este studiul interrelațiilor acelu grup de activități umane egoiste la care indivizii fac apel atunci când vor să obțină o cotă parte definită din puterea de cumpărare rezultată din combinarea acțiunilor egoiste și a constrângerilor lor externe sau, altfel spus, a felului în care aceste activități și rezultatele lor sunt afectate de mediul fizic, etic și social și de modificările acestuia” (Hawley, 1901). Totodată, credința în rolul eminent descrisiv al economiei specific pozitivismului este relevată la un moment dat de F. H Knight care, referindu-se la standardele obiective ale utilității, afirmă că „[...] Oricare altă viziune ne conduce către aprecierea valorilor unui individ de către altul sau prin raportare la un standard absolut, fapt care este inevitabil în științele normative ale eticii și esteticii, dar care nu-și găsește locul în *știința economică descriptivă*” (Knight, 1917, p. 70). De asemenea, două dintre cele mai importante articole publicate în anii '30 în *The Quarterly Journal of Economics* reprezintă comentarii din direcția curentului pozitivist la adresa eseului lui Robbins, “The Nature and Significance of Economics”. Astfel, T. Parsons atrăgea atenția asupra faptului că în încercarea de a crea economia pozitivă eliberată de orice formă de metafizică Robbins s-a apropiat de o abordare pozitivistă radicală, care elimină natura scopurilor din discuție (Parsons, 1934, p. 514) și că, în cele din urmă, economia poate păstra caracterul pozitiv dacă orice enunț abstract poate fi identificat empiric în realitate (Parsons, 1934, p. 519). În plus, economia pozitivă presupune existența unor norme care „pot fi formulate în termenii unor ecuații ale echilibrului. Acestea sunt abstractizări care trebuie combinate cu alte elemente pentru a oferi o explicație completă a realității” (Parsons, 1934, p. 520). În cele din urmă, Parsons concluzionează că economia nu poate deveni o știință pozitivă prin simpla analogie cu științele fizice, iar aceasta este principala dilemă care vulnerabilizează concepția lui Robbins (Parsons, 1934, p. 521).

Pe de altă parte, R.W. Souter critică viziunea lui Robbins conform căreia normativ este sinonim cu etic, susținând că economia normativă este diferită față de etică. Aceasta nu investighează conținutul etic al unui scop în sine, ci

împrumută din filosofie o concepție abstractă despre scopul etic (de exemplu maximizarea profitului social) și se dedică cercetării condițiilor concrete în care acel scop poate fi atins (Souter, 1933, pp. 401-402). În economia tradițională trasată de Robbins, abordarea pozitivă se referă numai la situația în care comportamentul individului este ghidat numai de normele raționale ale acestuia (Souter, 1933, p. 390), însă scopul final al teoriei economice consta în „integrarea organică a economiei pozitive cu cea normativă și a celei normative cu etica filozofică și filozofia socială și politică” (Souter, 1933, p. 388).

Începând cu sinteza neoclasică ce a urmat teoriei keynesiste, concepția pozitivistă a propagat rolul economiei pozitive ca analiză a „ceea ce este” spre deosebire de abordarea normativă care se focalizează asupra „ceea ce ar trebui să fie”. Un exemplu al acestei concepții este oferit de următorul enunț prezent într-unul dintre cele mai influente articole despre piața muncii: „Distincția dintre economia pozitivă și cea normativă este la fel de simplă și clară ca diferența dintre întrebările «Ce este?» și «Ce ar trebui să fie?»” (Cain, 1976, p. 849). Această abordare este întărită de convingerea unora că știința economică a devenit studiul mecanismului prețurilor, fiind o disciplină matematică, deductivă și pozitivă (Miller, 1997, p. 1173), iar teoria economică este asociată unui instrument de modelare și înțelegere a comportamentului (Samuelson, 1997, p. 77).

Pe de altă parte, există însă asocieri acordate termenului „pozitiv” care largesc semnificația acestuia dincolo de caracterul strict descriptiv-empiric tradițional. În acest sens, o lucrare care a atras în mod deosebit atenția epistemologilor este cea a lui Donald N. McCloskey, *The Rhetoric of Economics*, care susține că știința pozitivă este rezultatul unei serii de contribuții realizate în următoarea secvență Carnap-Popper-Lakatos-Kuhn-Feyerabend (McCloskey, 1983, p. 493). Acesta realizează o analiză contrastivă a termenilor pozitiv și normativ arătând că abordarea pozitivă este asociată cu concepte precum: științific, faptic, obiectiv, viguros, precis, lucruri, cogniție, tare, în timp ce abordarea normativă este asociată cu termeni ca: umanist, opinie, subiectiv, imprecis, vag, cuvinte, intuiție, moale (McCloskey, 1983, p. 510).

Prin urmare, în secolul al XX-lea pozitivismul s-a îndepărtat vizibil de una sau alta dintre științe și s-a izolat în metafizica elitistă a marilor intelectuali, dar „economia pozitivă” și analiza cantitativă au cucerit treptat cercetarea, publicațiile, universitățile, premiile științifice. În oceanul analizei cantitative cercetătorii „explicaționiști” par suflete pribege, dezamăgite de periferizarea în universități a disciplinelor de formare a gândirii corecte și privilegierea celor care măsoară și calculează (Vaughn, 1993, p. 174).

Mulțumiri

Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, proiect numărul POSDRU/1.5/S/59184 „Performanță și excelență în cercetarea postdoctorală în domeniul științelor economice din România”.

Bibliografie

- Blaug, M. (1992). *Teoria economică în retrospectivă*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Böhm-Bawerk, E. von (1959). *Capital and Interest*, South Holland, Illinois: Libertarian Press
- Böhm-Bawerk, E. von, Leonard, H. (1891). „The Austrian Economists”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 1, January, pp. 361-384
- Cain, G.G. (1976). The Challenge of Segmented Labor Market Theories to Orthodox Theory: A Survey, *Journal of Economic Literature*, Vol. 14, No. 4, December, pp. 1215-1257
- Comte, A. (1848). *Discours sur l'ensemble du positivisme*, Edition électronique réalisée par Jean-Marie Tremblay à partir du livre d'Auguste Comte, *La science sociale*, Paris: Éditions Gallimard
- Comte, A. (1910). *La philosophie positive*, Paris: Flammarion
- Friedman, M. (1953). *The methodology of positive economics*, pp. 3-43
- Gélédan, A. (coord.) (1988). *Histoire des pensées économiques*, Les fondateurs, Edition Sirey, Paris
- Gide, Ch., Rist, Ch. (1926). *Istoria doctrinelor economice de la fiziocrați până azi*, Editura Cassei Școalelor, București
- Grellet, G. (1979). *Tendances nouvelles de l'économie politique*, Édition du Centurion, Paris
- Hawley, F.B. (1901). “A Positive Theory of Economics”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 16, No. 2, February, pp. 233-264
- Hutchinson, T. (1938). *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*, Macmillan, London
- Kirzner, I.M. (1996). *Perspectiva economică. Un studiu asupra gândirii economice*, Editura ALL, București
- Knight, F.H. (1917). “The Concept of Normal Price in Value and Distribution”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 32, No. 1, pp. 66-100
- Kremer Marietti, Angèle (1997). „L'économie positive d'Auguste Comte: entre celle de Jean-Baptiste Say et celle de Milton Friedman”, *Colloque La tradition économique française 1848-1939*, Lyon, les 2 et 3 Octobre 1997
- Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*, 8th edition, Macmillan and Co., London
- McCloskey, D.N. (1983). “The Rhetoric of Economics”, *Journal of Economic Literature*, Vol. 21, No. 2, June, pp. 481-517
- Menger, C. (1994). *Principles of economics*, Illinois: Libertarian Press, Inc., South Holland
- Miller, G.J. (1997). “The Impact of Economics on Contemporary Political Science”, *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 3, September, 1997, pp. 1173-1204

- Pareto, V. (1919). *Manuale di economia politica con una introduzione alla scienza sociale*, Società Editrice Libreria, Milano
- Parsons, T. (1934). "Some Reflections on The Nature and Significance of Economics", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 48, No. 3, pp. 511-545
- Passeron, J.C. (2004). "Pareto: l'économie dans la sociologie", *Economia, sociologia e politico nell'opera di Vilfredo Pareto*
- Rothbard, M. (1956). *Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics*, in Mary Sennholz (editor) (2008). *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig Von Mises*, The Mises Institute, Auburn, Alabama
- Samuelson, L. (2005). "Economic Theory and Experimental Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. 43, No. 1, March, pp. 65-107
- Souter, R.W. (1933). "The Nature and Significance of Economic Science", in Recent Discussion, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 47, No. 3, pp. 377-413
- Vaughn, K. (1993). "Why Teach the History of Economics?", *Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 15, No. 2, pp. 174-183